DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 23.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2016

A mókusbőrtől a rubelig
A pénzfajták megnevezése a mordvinban

MATICSÁK Sándor

Debreceni Egyetem
maticsak.sandor@arts.unideb.hu

1. Az egyes országok pénznemeinek megnevezése változatos képet mutat. A legrégibb pénzfajták egykoron súlymértéket jelöltek, ezekből alakultak ki a legismertebb nevek. Szintén népszerű volt az 'arany' jelentésű lexéma pénznévi használata, de az anyagnevek között nagy „karriert futott be" a mókusbőr is. A számnevek közül a decimális rendszer oszlopkövei, a tíz és (a váltópénzek esetében) a száz játszik fontos szerepet. Tipikus pénznévadási mód az érméken szereplő ábrák alapján történő megnevezés (korona, lándzsa, oroszlán, pajzs, virág). A dél-amerikai országokban divatosak a személynévi eredetű pénznevek, Kolumbusztól Simon Bolívarig. Földrajzi névről kapta a nevét a legismertebb pénzek egyike, a dollár, s ez jellemző több afrikai ország valutájára is.

Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – közreadok egy rövid etimológiai áttekintést a legismertebb pénznevekről, ill. néhány egzotikus elnevezésről.[1]

1) SÚLYMÉRTÉK

drachma (görög): eredeti jelentése 'marék, maréknyi'. Az ókorban az értéke megegyezett egy maréknyi (azaz hat) 6 obolosszal, eredetileg pedig egy maréknyi, a pénz bevezetése előtti négyzet alakú fémdarabbal. Az újkori Görögország pénzneme volt 1832 és 2002 között. Ugyanerre a szóra vezethető vissza az arab világ több országában fizetőeszközként funkcionáló *dirham* (eredetileg középkori ezüstpénz) és az örmény *dram* 'pénz'. (Boisacq 199; Klein 479; ODEE 287.)

[1] Felhasználtam, de a szakirodalomban nem jelölöm külön a *Wikipedia* adott pénzfajtára vonatkozó szócikkeit.

font (Egyesült Királyság): a latin *pondus* 'súly(mérték)' szóra megy vissza, vö. kfn. *phunt* 'súlymérték, font', ném. *Pfund,* ang. *pound,* or. *nyð*'. A font kilogrammhoz viszonyított súlya országonként változó, az angol font 0,453 kg-nak felel meg, a dán és a svájci font pontosan fél kiló, de pl. a svéd csak 42 dkg. Az orosz pud 0,4 kg. Nagy Károly 781-es pénzreformja után Angliában már a 9. századtól gyorsan elterjedt. Sok ország – elsősorban angol gyarmatok – pénze. (EWUng 409; Kluge 698; ODEE 701; TESz 1: 949; van Ween 588; Vasmer 2: 460.)

líra (olasz, török): a lat. *libra* 'mérleg; font, súlymérték' szóból ered (0,32 kg-nak felelt meg), vö. még fr. *livre* 'pénz- és súlyegység'. Ma Törökország hivatalos fizetőeszköze, 1862–2002 között Olaszország, 1825 és 2007 között Málta pénzneme volt. (BW 372; DDM 426; EWUng 901; ODEE 531; TESz 2: 775; Walde 428.)

márka (német, finn): a középlatin *marca* 'súly- és pénzegység' szóra vezethető vissza. Eredetileg fél font ezüstöt jelölt, ebből alakult ki a pénznév. A középkorban sokfelé használták: már a 11. században létezett a kölni márka, 1319-től verték a Hanza-szövetség márkáját. Németországban 1871-től az euro bevezetéséig, 2002-ig volt hivatalos fizetőeszköz, Finnországnak 1860 és 2002 között volt a nemzeti valutája. (BW 390; EWUng 938; Kluge 599; ODEE 556; TESz 2: 846.)

metical (mozambiki): az arab eredetű *mithqāl* szóból származik. Ez eredetileg a nemesfémek és a sáfrány kereskedelmében használatos súlymérték volt (4,25 gramm). A 8. századtól az iszlám világban az aranydinár megnevezésére használták, ez a név Afrika-szerte a 19. századig fennmaradt.

peso (spanyol): A latin *pensum* szóra vezethető vissza, ennek eredeti jelentése 'napi kimért gyapjúmennyiség' (> 'feladat, kötelesség') volt. Vö. *penso* 'megmér', *pendo* 'mér(legel); nyom (súlyra)'. Mint pénzt először 1497-ben bocsátották ki. A gyarmatokon (az amerikai kontinensen kívül főként Ázsiában) igen gyorsan elterjedt, a 16–19. században az egyik legfontosabb pénznemnek számított. Ma a Fülöp-szigetek és az amerikai kontinens hét országának fizetőeszköze. A mai spanyol őrzi a *peso* 'súly' jelentését is. (Walde 571, 572; van Ween 569.)

sékel (héber). Ókori mezopotámiai, később zsidó súlymérték (főként az árpa mérésére szolgált), majd pénzegység volt. Ma Izrael hivatalos fizetőeszköze. A pénznév a héber *šekel* szóból származik, amely a *šákal* 'mér' szóból ered (vö. *mishqal* 'súly', *shiqqul* 'mérlegelés'). Akkád megfelelője a *šiqlu, siqlu,* amely ie. 2150 körüli szövegekben már feltűnik, s Hammurabi törvénykönyvében is szerepel (ie. 1700 körül). Etimológiailag rokona a Dániel próféta 5. könyvében olvasható *mene, mene, tekel, u-farszin* arámi

kifejezés *teqel* szava. A mondat elterjedt magyar megfeleltetése: „megméretett és könnyűnek találtatott”, holott itt voltaképpen három súlymértékről van szó: a *mene* 50 vagy 60 sékellel egyenértékű ősi közel-keleti súlymérték volt (> gör. *mina*), az *ufarszin* pedig fél minát ért. (ODEE 819.)

talentum (ógörög). Alapalakja a *ταλαντον* ’mérleg(serpenyő); (meghatározott) súly; (ennek megfelelő) pénzösszeg’. Ez eredetileg sumer eredetű, sok nép átvette, értéke koronként és területenként változott. Mezopotámiában ie. 3000 körül kezdték el használni, eredetileg egy köbláb víznek a tömegét (43,65 kg) jelentette. A legelterjedtebb görög talentum az attikai volt (26,2 kg). Egy talentum 6000 ezüstpénzt ért, ez nagyon nagy összeg volt, mivel napi egy ezüst jó fizetésnek számított. (Boisacq 937; EWUng 1473; Kluge 904; ODEE 900; TESz 3: 829.)

2) A PÉNZ ANYAGA: ARANY

auksinas (litván). A litv. *auksas* ’arany’ szóból származik, vö. ólitv. *ausas,* ópor. *ausis.* Először a 16. században verték, majd 1919 és 1922 között a független Litvánia pénze volt. (Klein 127.)

aureus (római). Julius Caesar vezette be az egész birodalom területén használatos 8,19 gramm súlyú aranypénzt, amely 25 denariust ért. A lat. *aureus* ’arany-, aranyból való’ szóból származik. Kiinduló alakja az *aurum* ’arany’, amely az **au̯es-* ’fénylik, ragyog’ tőre megy vissza, vö. óír *ōr,* walesi *awr;* litv. *auksas,* ópor. *ausis.* Ugyanebből a tőből ered az *aurōra* ’hajnal, hajnalpír’ szó is. (Walde 77.)

cservonyec (червонец): régi orosz pénzegység. Neve a *червонное золото* szószerkezetből rövidült. Ennek jelentése ’színarany (vöröses árnyalattal)’, vö. *червонный* ’piros, vörös’. Nagy Péter cár 1701-ben verette először. Mai köznyelvi jelentése: ’öt- vagy tízrubeles aranypénz’, 1947-ig: ’tízrubeles bankjegy’. (Csernih 2: 380; Vasmer 3: 318.)

gulden (holland). A germ. **gulþa* ’arany’ szóból származik, vö. kfn. *golt,* ang. *gold,* holl. *goud,* ném. *Gold,* óno. *gull, goll,* dán *guld,* sv. *gull,* gót *gulþ* (sk. > fi. *kulta*). Ieur. alakja **gholto-,* ebből származtatható az ószl. *zlato,* or. *золото* (Kluge 264). I. Vilmos bajor herceg veretett először 1378-ban holland guldent. (Kluge 365, 378; ODEE 419; van Ween 309, 317.)

öre, øre (skandináv). A lat. *aureus* ’arany’ szóból származik: sv. *öre,* dán, no. *øre,* izl. *eyrir,* feröeri *oyra.* A korona váltópénze. Már a 11. sz.-ban is használták, de csak 1522-ban verték az első érméket. (FT 1422; van Ween 540.)

złoty (lengyel). A *złoto* 'arany' szó képzett alakja ('aranyból való, arany-'), vö. or. *золото,* bolg. *злато,* szln. *zlato,* cseh, szlk. *zlato;* lett *zèlts* 'Gold, golden', litv. *želtas* 'golden'. 1950 óta Lengyelország hivatalos pénzneme. (Vasmer 1: 460.)

3) SZÁMNEVEK

A lat. ***centum*** 'száz' szóból származik sok egykori és mai valuta váltópénze: *cent* (a dollár, az euro, az egykori máltai líra, a dél-afrikai, a Srí Lanka-i rúpia, a dél-afrikai rand váltópénze); *centas* (litván euro), *centavo* (argentin és mexikói peso, brazil real, egykori portugál escudo), *centésimo* (az egykori olasz líra, panamai balboa, uruguayi peso), *centime* (frank), *santim* (lett euro). Ugyancsak a 'száz' jelentésű szóra megy vissza a *stotinka* (a bolgár leva váltópénze), és az albán lek századrésze, a *qindarkë* (< *quind* 'száz').

denarius (dénár). Az első római ezüstpénz neve, ie. 269-ben bocsátották ki, 312-ig élt, majd Nagy Károly 781-es pénzreformja következtében ismét használatba került. Magyarországon a 11. század végén, I. László idejében jelent meg ez a pénzfajta, s 1767-ig volt forgalomban. A dinár a mai Szerbia és Macedónia, ill. számos arab ország pénzneme. 'Pénz' jelentése van a mai olaszban *(denaro),* spanyolban *(dinero),* katalánban *(diners),* portugálban *(dinheiro)* és szlovénban (*denar).* A lat. *dēnārius* 'tízet tartalmazó, tízből álló' melléknévből főnevesült (eredetileg ugyanis tíz *as*-t ért) < *deni* 'tíz-tíz, tízesével'. Alapalakja a lat. *decem* 'tíz' szó (vö. gör. *δεκα,* ói. *dáça,* av. *dasa,* gót *taíhun,* óizl. *tīu,* ófn. *zehan,* litv. *dẽszimt,* ószl. *desętь.* (EWUng 253; Hóman 181; Klein 424; ODEE 251; TESz 1: 614; Vasmer 1: 352; van Ween 194, 202; Walde 227.)

miliarense (római). Nagy Konstantin idején, a 320-as évek elején került forgalomba. Rómában a 4. század végéig volt használatos, de később, a 8. századi Bizáncban újjáéledt *miliaresion (μιλιαρήσιον)* néven. A lat. *miliarensis* 'ezerre vonatkozó, ezerrel kapcsolatos' szóra megy vissza, amely a *mille,* [plur.] *milia* 'ezer' számnévből származik. Ugyancsak erre a tőre megy vissza a máltai líra, a ciprusi font *(mill, mille)* és a tunéziai dinár kis értékű váltópénze *(millime).* (BW 409; DDM 465; Kluge 620; ODEE 576; Walde 484.)

A 'négy' jelentésű számnév az alapja a 13. századtól kibocsátott, az angol penny negyedrészét érő ***farthing-***nak (< óang. *feorthing* < *feortha* 'negyed(ik)' < *feower* 'négy'); az indiai, nepáli és pakisztáni rúpia és a bangladesi taka váltópénzének, a ***paisa***-nak (< hindi *paisā* < szkr. *padāmśa*

'egynegyed rész' < *pada* 'negyed' + *amśa* 'rész'; a *paisa* ugyanis a rúpia 1/16 részét érő *anna* egynegyedét tette ki); és a ***quattrino***-nak, amely eredetileg négy dénár értékű pénz volt több itáliai államban a 14. századtól kezdve (< ol. *quattro* 'négy'). Ugyancsak erre a számnévre megy vissza a ném. ***vierer*** (< *vier* 'négy'), amely a 18–19. században népszerű pénz volt Poroszországban, Hessenben és Szászországban, a 12 pfenniget érő groschen „aprópénzeként". Ebből a szóból származik a magy. *fillér.* (EWUng 389; Klein 575; Kluge 960; ODEE 346, 678; TESz 1: 910; van Ween 260; Walde 630.)

4) AZ ÉRMÉN LÉVŐ KÉP A PÉNZ NÉVADÓJA

cruzado, cruzeiro (brazil). Előbbi 1986 és 1990 között volt Brazília fizetőeszköze, de elődje már II. János portugál király (uralk. 1481–1495) idején is forgalomban volt; utóbbi 1942 óta megszakításokkal a brazil valuta. Mindkét szó a port. *cruz* 'kereszt' szóra megy vissza. A *cruzado* ennek a valamivel való ellátottságot jelölő képzős alakja, tkp. 'keresztes'; a *cruzeiro* a számtalan legenda és mítosz alapjául szolgáló Dél Keresztjéről *(Cruzeiro do Sul)* kapta a nevét. (Klein 378; van Ween 177; Walde 204.) Ugyancsak a keresztet ábrázoló kép alapján kapta a nevét a ***krajcár*** (kfn. *kriuzer* > ném. *Kreuzer*). Elődjét a 16–19. században használták délnémet, osztrák és svájci területeken. A magyarba bajor-osztrák közvetítéssel került át a 18. században. 1857-től 100 krajcár ért egy osztrák forintot. 1892-ig az Osztrák–Magyar Monarchia hivatalos váltópénze volt, akkor lépett a helyére a *fillér* (EWUng 832; Kluge 538; TESz 2: 640.)

escudo (portugál), ***scudo*** (olasz), ***écu*** (francia): a lat. *scutum* 'pajzs' szóból származnak. Ez az ieur. **skeut-* tőre megy vissza, vö. gör. *skȳtos* 'Leder; bőr', *skȳton* 'Haut, erbeutete Rüstung; a páncélt borító bőr'. Ugyanebbe a szócsaládba tartoznak az ieur. **keut-* folytatásai is, vö. lat. *cutis,* ném. *Haut,* holl. *huid,* sv. *hud,* ang. *hide* 'bőr', gör. *kýtos* 'héj'. A portugálok az escudót 1722-től használták az euro bevezetéséig, de ma is forgalomban van az egykori portugál gyarmatokon (Angola, Kelet-Timor, Mozambik, São Tomé és Príncipe, Zöld-foki Köztársaság). A címerpajzs Portugália fontos jelképe, az egyik legrégebbi európai címer, I. (Hódító) Alfonz király (1109–1185) nevéhez fűződik. Az olasz *scudo* a 19. századig többféle ezüst pénzérme megnevezésére szolgált. Az *écu* többféle francia pénzérme megnevezése volt 1640-ig. Az első écut IX. Lajos idején verték 1266-ban, s egy pajzs alakú címer volt látható rajta. (BW 212; DDM 254;

Klein 499, 542; Kluge 226; ODEE 802; van Ween 227, 245, 675; Walde 692.)

florin, forint. Végső forrása az ol. *fiorino* 'virágocska' (< *fiore* 'virág'). Firenzében 1252 óta vertek olyan ezüst-, majd később aranypénzt *(fiorino d'oro),* amelynek egyik oldala a város címerében szereplő liliomot ábrázolta. Eleinte ez a név csak a firenzei fizetőeszközt jelölte, de később más országok is kezdték használni saját pénznemük megnevezésére. Ez pl. a holland gulden (árulkodó a rövidítése: Fl), az Angliában, III. Edward alatt veretett első érme, vagy a Rajna-völgyi német államok szövetségének 1354-től kiadott pénze, a rajnai gulden másik neve. Ebből származik a magyar *forint* elnevezés is. (EWUng 411; Klein 602; Kluge 302; ODEE 363; TESz 1: 953; van Ween 270; Walde 301.)

korona. Számos ország pénzneme (volt). A latin eredetű *corona* szó eredeti jelentése 'koszorú, virágkoszorú, virágfüzér'. Az ieur. **(s)ker-* 'fordul, hajlít' ige származéka, vö. gr. *κορωνός [korōnós]* 'ívelt, hajlított'. Vándorszó, nagyon sok nyelvben megtalálható az albántól *(kurorë)* a walesiig *(goron)* (Kluge 407). A korona mint pénz a nevét az érmére vert ábráról kapta, az uralkodói hatalmat jelképezte. A korona ma is a skandináv országok (dán, no. *krone,* sv. *krona,* izl., feröeri *króna*), ill. Csehország *(koruna)* pénzneme, korábban Észtország *(kroon)* és az Osztrák–Magyar Monarchia *(Krone, korona)* fizetőeszköze volt. (EWUng 801; FT 581; Kluge 541; ODEE 231; TESz 2: 579; Walde 194.)

lej (román, moldáv): ez a rom. *leu* többes számú alakja, a magyarban (ill. az oroszban és a lengyelben is) ez az alak honosodott meg. A *leu* jelentése 'oroszlán'. Nevét a 17. századi Romániában forgalomban lévő holland tallérok díszítéséről (*leeuwen*|*daalder* 'oroszlános tallér') kapta. Ez a későbbiekben 'pénz' jelentésben élt, majd a 19. század második felében ez lett a hivatalos fizetőeszköz neve. Az első leut 1870-ben verték. (EWUng 885; TESz 2: 745; van Ween 439.)

leva (bolgár): ez is többes számú alak, singularisi formája: *lev (лев)*. Eredete megegyezik a lejével: 'oroszlán'. 1881 óta használják. (van Ween 442.)

máriás. Mátyás király 1467-es pénzreformja idején került a magyar pénzekre Szűz Mária képe, innentől lett a máriás a Madonnát ábrázoló pénzek gyűjtőneve. Ugyancsak ez motiválja a német *Mariengroschen* elnevezést, ezeken a 16–19. századi pénzeken (az első érméket 1503-ban verték Goslarban) a gyermek Jézust tartó Szűzanya képe volt látható. (EWUng 938; TESz 2: 845.)

quetzal. Guatemala hivatalos pénzneme 1925 óta. Nevét a *quetzal* (Pharomachrus mocinno) nevű, Közép-Amerikában élő madárról kapta. Ennek a

madárnak nagy szerepe volt a prekolumbánus maja mitológiában. A papok quetzal tollakat hordtak a fejdíszükben, s tolla akkoriban fizetőeszköz volt. Ma Guatemala nemzeti jelképe, szerepel a zászlón és a címeren is.

5) SZEMÉLYNÉV

balboa (Panama). A függetlenség elnyerése után, 1904-ben vezették be a kolumbiai peso helyett. Névadója Vasco Núñez de Balboa (1476–1519) spanyol konkvisztádor volt, aki 1513-ban felfedezte a Panamai-szorost és a Csendes-óceánt.

bolívar (Venezuela), ***boliviano*** (Bolívia). Nevét Simón Bolívarról (1783–1830), a dél-amerikai függetlenségi mozgalom vezetőjéről, Nagy-Kolumbia (azaz Venezuela, Kolumbia, Panama és Ecuador) elnökéről kapta. Az ő nevét viseli a korábbi Felső-Peru, az 1825-ben függetlenné vált Bolívia is.

colón (Costa Rica). Nevét az amerikai földrész felfedezője, Kolumbusz Kristóf (sp. Cristóbal Colón, ol. Cristoforo Colombo, 1451–1506) tiszteletére kapta 1897-ben.

córdoba (Nicaragua). Az ország alapítójának, a Yucatan-félsziget spanyol felfedezőjének, Francisco Hernández de Córdobának (1475–1517) az emlékét őrzi, 1912 óta van forgalomban.

lempira (Honduras). Nevét a délnyugat-hondurasi lenca népcsoportba tartozó Lempira (1499–1537) törzsfőnökről kapta, aki az 1530-as években harcolt a Francisco de Montejo vezette spanyol hódítókkal szemben.

sucre. Ecuador pénzneme volt 1884 és 2000 között. Nevét a dél-amerikai szabadságharcosról, Antonio José de Sucréről kapta (1795–1830), aki a venezuelai függetlenségi mozgalom vezetője, Peru hatodik elnöke (1823), majd Simon Bolívar után Bolívia második elnöke (1825–1828) volt (Bolívia jelenlegi fővárosa az ő nevét viseli).

szomoni (Tadzsikisztán). A pénznév Iszmail el-Szamani (uralk. 892–907) nevéből származik, aki a tadzsik származású számánida dinasztia első jelentős emírje volt.

6) NÉPNÉV

frank (Franciaország egykori pénzneme, a frankofón országokban ma is sokfelé használatos). Az első frankot II. (Jó) János francia király (1319–1364) verette 1360-ban. Az érmén a következő felirat volt olvasható: *Johannes Dei Gratia Francorum Rex* 'János isten kegyelméből a franciák királya'. A frank egészen 1641-ig volt használatban, XIII. Lajos uralkodása idején tértek át az écure és a Lajos-aranyakra. A francia forradalom

idején, 1795-ben hozták vissza, s egészen az euro bevezetéséig ez volt Franciaország hivatalos fizetőeszköze. A frank népnév eredetileg egy germán törzs neve volt, valószínűleg az ősgerm. **franka-* 'merész, vakmerő' szóból származik. (BW 275; DDM 320; EWUng 422; Klein 618; Kluge 312; ODEE 374; TESz 1: 973; van Ween 276.)

guaraní. Ez Paraguay pénzneme 1943 óta. Neve a guaraní indián népnévből származik, ők alkotják Paraguay lakosságának legnagyobb részét.

7) FÖLDRAJZI NÉV

dollár, tolár, tallér. Nevét a mai Csehországban lévő Jáchymov nevű település német nevéről (Sankt Joachimsthal) kapta. A 16. század elejétől ezüstöt bányásztak itt, az 1519 óta itt vert pénzeket *Joachimstaler Gulden*-nek ('Joachimstaleri arany') nevezték, ebből jelentéstapadással főnevesült a *Joachimstaler,* ami később *Taler*-re rövidült. Ez vándorszóként sok nyelvbe bekerült; erre a tőre megy vissza a *dollár* mellett Szlovénia pénzneme, a *tolár,* a magyar *tallér,* a holland *daalder* és a szamoai *tala.* (Hasonló névrövidülés történt a dél-afrikai *rand* esetében is, amely nevét a Witwatersrand nevű tájegységről kapta, ennek jelentése afrikansz nyelven: „a fehér vizek gerince".) (BW 200; EWUng 271, 1474; FNESz 1: 658; Klein 473, 904; ODEE 282, 913; TESz 1: 656, 3: 830; van Ween 210, 736.)

euró – jelenleg 15 európai ország pénzneme. Elnevezése a kontinens nevére, Európára megy vissza (előtagként: 'Európával kapcsolatos').

kwanza (angolai). A függetlenné vált ország a gyarmatosító portugálok pénzét, az escudót cserélte le 1977-ben. Nevét a fővároshoz, Luandához közel az Atlanti-óceánba torkolló, 960 km hosszúságú Kwanza (Cuanza) folyóról kapta.

nakfa (eritreai). Nakfa egy észak-eritreai település neve. A függetlenségi harcokban az Eritreai Népi Felszabadítási Front bázisaként működött, ennek tiszteletére lett a pénzegység névadója.

8) FORMA

anna. Az india és pakisztán rúpia egykori váltópénze volt. Neve a hindi *ānā,* pandzsábi *ānnā* szavakra vezethető vissza, ezek a szanszkrit *aṇu(s)-* 'kis, kicsi' jelentésű szóból származnak. (Klein 78; ODEE 38.)

butut. Gambia hivatalos fizetőeszközének, a *dalasi*-nak a váltópénze. A Niger–Kongói nyelvek közé sorolható, Gambia, Szenegál és Mauritánia területén beszélt wolof nyelvben a *butut* szó jelentése: 'valami kicsi'.

jüan. Kínai fizetőeszköz 1889 óta. A (mandarin) kínaiban a *yuan (yüan)* jelentése: ’kör alakú tárgy; kerek pénzérme’ (ODEE 1019). Ennek tükörfordítása a mongol ***tugrik***.

kjap, kyap. Mianmar (1989-ig Burma) fizetőeszköze. Jelentése: ’kerek; lapos’.

piaszter (piastre). Ma az egyiptomi, szíriai és szudáni *font,* valamint a jordániai *dinár* váltópénze, de korábban több arab országban, ill. Indokínában is forgalomban volt. Az olasz *piastra d’argento* ’ezüstlemez’ kifejezés rövidült pénznévvé. Az ol. *piastra* eredeti jelentése ’vékony fémlemez’. (BW 483; DDM 563; ODEE 678; van Ween 571.)

ringgit. Malajzia pénzneme 1976 óta. Neve a maláj ’recés’ jelentésű szóból származik. Ez a név arra utal, hogy a térségben a 16–17. században, a portugál gyarmati időkben széles körben használatos spanyol ezüstdollárok pereme egyenetlen volt (van Ween 641).

Természetesen a pénznevek tára jóval gazdagabb, ráadásul, ha a pénznevek etimológiai vizsgálatába a régmúlt korok pénzeit is bevonjuk, még változatosabb képet kapunk. De mivel jelen dolgozatomnak nem ez a célja, megelégszem a fentebbi vázlatos áttekintéssel.

2. Dolgozatom második részében a Volga-vidéki rokon nyelvünk, a mordvin pénzneveinek etimológiai áttekintését adom közre. Ezen a vidéken az orosz hódító népesség már a 12–13. században megjelent (1221-ben alapították Nyizsnyij Novgorod városát). A tatárjárás bő két évszázadra visszavetette az expanziót, de a 15. század végétől újult erővel folyt a gyarmatosítás, s 1552, Kazany eleste után az egész Középső-Volga-vidék az Orosz Birodalom fennhatósága alá került. A közigazgatás kiépítésének fontos része volt az orosz adórendszer bevezetése, s ezzel együtt a pénzforgalom „eloroszosítása”. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a legfőbb pénznevek orosz eredetűek.

A térség másik nagy nyelvcsaládja a törökségi, itteni két legjelentősebb képviselője a tatár és a csuvas. Ezekből a nyelvekből számos jövevényszó érkezett a mordvinba, de – mint a továbbiakban látni fogjuk – a szókincsnek erre a kis szegmensére viszonylag csekély hatást gyakoroltak, habár a ’pénz’ neve törökségi eredetű.

Az első pontban az egyes országok pénznemeinek hivatalos megnevezéseit tekintettem át. A népnyelv természetesen lényegesen több kifejezést ismer, így van ez a mordvin esetében is; dolgozatomban összességében 19 lexémát vizsgálok. Sok esetben a ’pénz’ és egy adott ’pénzfajta’ jelentése összemosódik (például az or. *деньга* eredetileg egy pénzfajta volt, később a

többes számú *деньги* alakja általános, ’pénz’ jelentést vett fel), ez a mordvin pénznevek esetében is megfigyelhető.

Fő forrásom, adattáram kiindulópontja Heikki Paasonen 19–20. század fordulóján gyűjtött anyaga (MdWb). Az egyes szavak mai meglétéhez a mordvin–orosz (ERS 1949, ERV 1993, RES 1948, REV 2012; MRS 1949; MRV 1998); mordvin–magyar (JJ 1961, EMSz 2003, MESz 2008) és mordvin–finn (ESS 1995, SES 2000, MSS 1998) kétnyelvű szótárakat használtam fel (a rövidítések feloldását ld. az irodalomjegyzékben). Dolgozatomban az erza (E) és moksa (M) adatokat egy címszó alatt közlöm.

2.1. Orosz eredetű megnevezések

ćelkovoj E *ćelkovoj* ’рубль / Rubel’ (MdWb 166); E *целковой* ’целковый’ (ERV 720; REV 604); ’рубль’ (REV 494; RES 330); ’rupla’ (ESS 187; SES 355); ’rubel’ (EMSz 408; MESz 782); M *цалковай* ’целковый, рубль’ (MRV 815; MRS 295); ’rupla’ (MSS 196); *tsalkovaj* ’rubel’ (JJ 141).

Az or. *целковый* átvétele. Csernih (2: 363) definíciója szerint elavult szó, jelentése ’серебряная монета достоинством в один рубль [egy rubel értékű ezüstpénz]’. Töve a **цѣлъкъ* > *целок* ’нечто цельное, непочатое, неломкое [vmi egész, érintetlen, törhetetlen]’ alakra vezethető vissza (vö. *целый* ’egész’), ehhez járult a melléknévképző. Pénznévként a jelentése tehát kb. ’egy egység, egy egész (rubel)’, vö. *целкач, челкаш, целковый* ’egy rubel (eredetileg egy ezüstrubel)’ (HG 2: 912).

groš E *groš* ’грош / Zweikopekenstück’, *groške* ’двухкопеечная монета, грош / Zweikopekenstück, Geldstück’ (MdWb 422); *грош* ’грош (старинная денежная единица); деньги’ (ERV 156); M *грош* ’грош’ (MRS 67; RMS 106); ’kolikko, ropo’ (MSS 43); *groš* ’garas’ (JJ 72).

Eredetileg középkori ezüstpénz Európa számos országában. A 13. századi kereskedelem fellendülésével szükségessé vált a dénárnál nagyobb értékű pénz kibocsátása, ez volt a firenzei *fiorino d’oro,* melynek mintájára Franciaországban, Angliában, Csehországban és Magyarországon is adtak ki aranypénzeket *(forint).* Mindezek mellett a mindennapi gazdasági életben szükség volt egy, az aranynál kisebb, de a dénárnál nagyobb váltópénzre. Ennek kiindulópontja a Szent Lajos király idejében, 1266-ban Tours-ban vert érme, a 12 dénár értékű *gros tournois* volt, amely a nevét a középkori latin *denarius grossus* ’vastag dénár’ szerkezetből kapta, ebből jelentéstapadással önállósult. Ez a pénzfajta hamarosan elterjedt Itáliában *(grosso),*

németalföldi közvetítéssel Angliában *(groat),* a német fejedelemségekben *(groschen)* és Csehországban *(groš).* Onnan Károly Róbert idejében eljutott Magyarországra is *(garas).* Meghódította Kelet-Európát (lengyel *grosz,* litván *grašis,* orosz *грош,* észt *kross*) és a Balkánt (albán *grosh,* román *groş,* bolgár *грош).* A 17. században eljutott az Oszmán Birodalomba, majd onnan terjedt el a Közel-Kelet országaiba, ahol több (váltó)pénz neve lett (török *kuruş,* ciprusi *γρόσι*, izraeli *grush,* etióp *ghersh,* egyiptomi *ersh.* Ugyancsak ebből származik a *qirsh,* amely ma a szaúd-arábiai riál, a jordán dinár és a szudáni font váltópénze. – Az orosz forrásokban a 14. században jelent meg. (Berlin 52, 137, 160, 181; BW 307; Daľ; DDM 357; EWUng 446; Kluge 374; ODEE 415; TESz 1: 1028; Vasmer 1: 311; Walde 227, 354.) – Paasonen adatolt egy ***groša-piže*** szerkezetet is ’медь красная, ?медная монета / reines Kupfer, ?Kupfermünze’ jelentésben (MdWb 422, 1698). Vö. *piže* ’медь; réz’.

kopijka E *kopijka, kopika,* M *kapeka* ’копейка / Kopeke’ (MdWb 853); E *копейка* ’копейка’ (ERV 291; REV 228); *копейка* ’kopeekka’ (ESS 75, SES 149); *копейка* ’kopek, kopejka’ (EMSz 176; MESZ 473). – Ld. még *tŕošńik.*

Az or. *копейка* átvétele. Először a novgorodi fejedelemségben használták (a korai pénzérmék hátoldalán talán Szent György volt látható, amint legyőzi a sárkányt), aztán elterjedt Moszkvában is, ahol IV. (Rettegett) Iván anyja, Jelena Glinszkaja tette hivatalos pénzzé 1535-ben. 1719-ig az orosz kopejkán a mindenkori cárt ábrázolták, aki kopját/dárdát tartott a kezében. I. Péter 1704-es bevezette a decimális rendszert, a rézkopejka az új hivatalos ezüstpénznek, a rubelnek századrésze lett. A kopejka a szovjet-orosz (1922), majd a szovjet (1923–1991) rubel váltópénze volt, ma pedig az orosz és fehérorosz rubelé, valamint az ukrán hrivnyáé. – A pénznév a *копейная монета* ’kopjás pénzérme’ szerkezetből rövidült. Alapszava az or. *копьё* ’kopja’, vö. óbolg. *корье,* sz-h. *koplje,* szln. *kopje,* cseh *kopí,* szlk. *kopija,* le. *kopie;* lett *kapāns* ’kés’, gr. *κοπις* ’harci, áldozati kés’. (Berlin 21, 130, 182; Csernih 1: 427; Daľ; EWUng 791; TESz 2: 562 *kopek;* Vasmer 1: 621.) – Gyakori, hogy az érmén lévő kép alapján kapta a nevét a pénzfajta, ld. az 1. pontban: *cruzado, cruzeiro, krajcár* (kereszt), *escudo, thebe* (pajzs), *forint* (virág), *korona, lej, leva, leeuwendaalder* (oroszlán), *máriás* (Szűz Mária), *phoenix, quetzal, rappen, syli* (állat).

mańet E, *mańet, mańeta* M ’рубль; монета / Rubel; Münze’ (MdWb 1175); E *монета* ’монета’ (ERV 389), M *монета* ’монета’ (MRV 389; MRS 167; RMS 264); ’kolikko’ (MSS 113); *mańeta* ’pénzdarab’ (JJ 91).

Az or. *монета* átvétele. Ez vándorszó, végső soron a latin *monēta* alakra megy vissza. A legenda szerint ie. 390-ben a gallok támadása idején a capitoliumi ludak gágogásukkal figyelmeztették a rómaikat az ellenség jövetelére. A ludak Juno (Iuno) szent állatai voltak, ezért a gallok legyőzése után hálából templomot építettek az istennőnek, ennek a neve Juno Moneta (*moneta* ’figyelmeztető’) lett. A későbbiekben ebben a templomban rendezték be az első állami pénzverdét, s az érmék hátoldalára a Moneta nevet vésték. Erre a tőre vezethető vissza az ang. *money* ’pénz’, ang. *mint,* holl. *munt* ’pénzverde’, ném. *Münze* ’érme, érem, fémpénz; pénzverde’, sv., no. *mynt,* dán *mønt* ’érme, (fém)pénz’, fr. *monnaie* ’pénz, pénzérme’, port. *moeda* ’pénzérme’, ol. *moneta* ’fémpénz, érme’, sp. *moneda* ’pénz(nem), fémpénz’. – Ugyancsak orosz jövevényelem a *manat* és a *maneti.* Előbbi 1993-tól Azerbajdzsán és Türkmenisztán pénzneme, utóbbi 1919 és 1923 között Grúziában volt forgalomban. (Berlin 17, 161, 184; BW 416; Csernih 1: 541; Daľ; DDM 473; Kluge 629, 638; ODEE 579, 586; van Ween 505; Vasmer 2: 154; Walde 493.)

rubľa E ’рубль / Rubel’ (MdWb 1903); E *рубль* ’rupla’ (SES 355); *рубля* ’rubel’ (MESZ 782); M *рубль* (MRV 587). Ld. még E *rubľovik* ’рублёвка, рубль / Rubelstück’ (MdWb 1903); M *rubľofka* (JJ 139); *рублёвай* ’rupla-’ (MSS 159).

Első említése a 13. századi novgorodi évkönyvekben található, eredetileg vagy egy egész vagy egy fél grivnát érhetett (egy novgorodi grivna akkoriban 200 gramm súlyú ezüstöt jelölt). A pénzverés Moszkvában a 14. század második felében kezdődött, míg Novgorodban csak az 1420-as években. 1534-ben Jelena Glinka hercegnő pénzreformja idején a rubel még csak elszámolási egység volt: egy moszkvai rubel 200 moszkvai vagy 100 novgorodi ezüstpénznek *(ďenga,* majd *kopejka)* felelt meg, a rubel nevet viselő első érméket csak 1654-ben, I. Alekszej pénzreformja idején verték (ekkor csak 64 kopejkát ért). Nagy Péter cár sok reformja egyikeként a pénzrendszert is átalakította, a világon elsőként bevezette a decimális rendszert, s 1704-ben a rubelt tette meg az új ezüstpénznek (egy rubel 100 rézkopejkára oszlott). A rubel túlélte a cári Oroszország bukását, előbb 1922-ben szovjet-orosz, majd 1923-tól szovjet rubel néven funkcionált egészen 1991 utolsó napjáig, a Szovjetunió megszűnéséig.

Azóta ismét az orosz rubel van forgalomban. Váltópénze mai is a kopejka. A rubel neve valószínűleg az or. *рубить* 'vág, levág' igére megy vissza, eredetileg súlymérték volt, az egy font súlyú ezüstrúdnak, a grivnának egy levágott darabját nevezték így. Vö. óor. *rublь* 'Klotz, abgehauenes Stück Holz, Knebel; Münze'. Hasonló szemléleten alapul a 10–12. században használt óorosz pénzegység, az 1/50 *grivna* értékű *rezana (резана)* neve is, amely az or. *резать* 'vág' igéből származik. (Berlin 21, 130, 187; Csernih 2: 125; Daľ; EWUng 1290; TESz 3: 458; Vasmer 2: 505, 542.)

ŕešot, *ŕešota, ŕešata* E 'чеканка (на монете); монета / Prägung (auf einer Münze); Geldstück, Münze' (MdWb 1916).

Az or. *решётка* 'ércpénz írásoldala' átvétele. ld. még: *орёл или решка?* 'fej vagy írás?' (szó szerint: sas vagy rács?, HG 2: 470); *копье аль решето?* 'kopja vagy rács?' (Daľ) – az érme egyik oldalán Szt. György volt látható a kopjával (ld. a *kopejka* címszó alatt), míg a másikon egy cikornyás monogram. A *решётка* alapjelentése 'rács; (kályha)rostély', etimológiailag összefügg a *решето* 'szita' szóval (Vasmer 2: 518).

tŕošńik E 'трёшник / Dreikopekenstück' (MdWb 2416); *трёшник* 'копейка' (ERV 677, ERS 224, REV 228, RES 158); 'kopeekka' (ESS 173, SES 149); 'kopek, kopejka' (EMSz 384, MESz 473); 'грош' (RES 70, REV 108); M *трёшник* 'трёхкопеечная монета, три копейки; одна копейка серебром; копейка' (MRV 745); 'копейка; грош' (RMS 106, 224); *трёшнек* 'kopeekka' (MSS 184); *tŕošńək* 'kopek' (JJ 185).

Az or. *трёшник* átvétele. Eredeti jelentése 'háromrubeles (fémpénz vagy bankjegy)', később az ezüst egyrubeles megnevezésére is szolgált, majd a népnyelvben a váltópénz neve lett. Alapszava a *три* 'három' (Vasmer 138).

2.2. Törökségi eredetű megnevezések

jarmak EM 'деньги, монета / Geld, Münze' (MdWb 499); E *ярмак* 'деньги, монета' (ERV 803; REV 116, 296; RES 78, 187); *ярмак* 'монета', *ярмакт* 'деньги' (ERS 267); 'raha' (ESS 205; SES 336); 'pénz; érme' (EMSz 470; MESz 733); M *ярмак* 'деньги' (MRV 918); *ярмак* 'монета', *ярмакт* 'деньги' (MRS 322; RMS 116, 264); 'raha' (MSS 222); *jarmak* 'pénz' (JJ 43). – Paasonen adatolt egy M ***śijä-jarmak*** 'серебряная монета / Silbermünze' kifejezést is (MdWb 500, 2150), vö. *śijä* 'серебро; ezüst'.

A *jarmak* törökségi (talán tatár) eredetű, vö. csag. *jarmak* ’geld, silber, silbermünze’, keleti török *jarmak* ’silber, gold, geld’ (ESM 526; Paasonen 1897: 34; Feoktyisztov 1975: 342; Zaicz 1998: 214).

t’eńge E ’монета / Geldstück, Münze’, ***t’eŋka*** M ’фишка, марка (в качестве украшения мордвин); монетка / die „Marken” (Speilmarken), die die Mordwinen als Schmuck tragen, Ziermünze; eine kleine Münze, „Groschen”’ (MdWb 2388); M *тенька* ’монета; тонкая плоская пластинка круглой формы, применяемая в женских украшениях; чешуя’ (MRV 714); ’rahakoru, koruraha’ (MSS 180).

Valaha a törökségi népek fizetőeszköze volt. A legtöbb török nyelvben eredetileg ’mérleg; súly’ jelentése van (pl. üzb. *tenga,* tadzs. *tanga,* kirg. *teŋgä,* csuv. *täŋge*). Végső forrása a kínai *tengse* ’mérleg’. A törökségi nyelvekbe mongol közvetítéssel került át. A *tenge* 1993 óta Kazahsztán hivatalos fizetőeszköze, ill. a türkmén *manat* váltópénze (a türkmén pénzeken a *teňňe, tennesi* alakváltozat szerepel). – Ez a szó átkerült az oroszba is, *денга* formában. Ez az óorosz ezüstpénzek összefoglaló neve volt, a 14. század közepén vette át a moszkvai fejedelemség az Arany Hordától (Novgorod ez idő tájt saját, a súlymértékből kifejlődött pénzfajtával rendelkezett, ez volt a *grivna*). 1535-ben egységesítették a monetáris rendszert: az akkor még csak elszámolási egységként létező *rubel* 200 moszkvai vagy 100 novgorodi *d’engá*-nak felelt meg. I. Péter pénzreformja során a kopejka a rubel egyszázad része lett, míg a *d’enga* fél kopejkát tett ki. A *d’enga* a cári Oroszországgal együtt tűnt el 1917-ben, viszont a többes számú alakja *(деньги)* ma is a ’pénz’ megnevezése az orosz nyelvben. (ESM 434; Vasmer 1: 339, 3: 94.) – A tatárból más finnugor nyelvekbe is eljutott: vog. LU *tenke, tenkä* ’Geld; pénz’, T *tėngä* ’ezüstpénz; Silbermünze’ (MK 642a); vtj. *taŋka, teŋka, teŋke* ’Rubel; Silbermünze’ (Wichmann – Uotila – Korhonen 256a); cser. *teŋge* ’(ein) Rubel, silbernes Geld, Münze; Schmuckmünze am Kleid (Messing, Zinn)’ (TschWb 791). Fokos-Fuschs (162) a zrj. *d’eńga* ’Geld’ szót orosz átvételnek minősíti.

2.3. Mordvin eredetű megnevezések

ašo, *ašu, ašă* E, *akšă* M ’белый; чистый; белокурый; белизна; рубль’ / weiss; rein; blond; die Weisse; Rubel’ (MdWb 76); E *ашо* ’I. белок, бельмо, белизна; белый, чистый, седой, II. *уст.* рубль’ (ERV 66; ERS 26; REV 116, 494; RES 330); ’I. valkoinen, valkea, valkuainen, votka, II.

rupla' (ESS 11, 12; SES 355), 'fehér, szőke' (EMSz 50); M *акша* 'белый; белизна; рубль' (MRV 31; MRS 14), *акша ярмак* 'hopearaha' (MSS 11), *akšă jarmak* 'ezüst (fehér) pénz' (JJ 24).

Az eredetileg 'fehér' jelentésű szó 'ezüst' jelentésben nevezheti meg a pénzfajtát. Valószínűleg finnugor eredetű szó: ?FU **ačka* 'weiß' > fi. (dial.) *ahka, haahka,* é. *ahka,* cser. *ош(о),* ?osztj. *aš* (UEW 3; MdKons 36; ESM 11; EWTsch 178; tévesen ld. Paasonen 1897: 28). – Ugyancsak 'fehér' jelentésű az 1326-ban kibocsátott oszmán-török ezüstpénz, az *akçe* (a tör. *ak* 'fehér' szó kicsinyítő képzős alakja; ld. még *akşa,* a Tuvai Népköztársaság pénze volt 1921 és 1944 között) és a grúz váltópénz, a *tetri* is. 'Ezüst' jelentésű pénznevek: lat. *argenteus* (római ezüstpénz, a 290-es évektől néhány évtizedig élt) < *argentum* 'ezüst' < **areg-* 'fényesen ragyog; fehér' (WALDE 59); *birr* (etióp pénznem); *möngö* (a mongol *tugrik* váltópénze), *ngultrum* (Bhután pénze). – Finnugor párhuzam: vog. T *såjråŋ-khår* 'rubel' (szó szerint: 'fehér-valami') (MK 515a), vog. T *å̄ln* 'ezüst, pénz', N *akw-å̄ln* 'kopejka' (szó szerint: 'egy-ezüst') (MK 383b).

ćəpa M 'деньги (тайное слово) / Geld (Geheimw.)'. Ebben az alakban és jelentésben egyedül Paasonen adatolta a penzai területről. Ma csak a melléknévképzős forma él: E *śupav* 'богатый, состоятельный / reich, wohlhabend' (MdWb 169, 2198); *сюпав* 'богатый, обильный' (ERV 637, ERS 206); 'gazdag' (EMSz 353); 'rikas, varakas' (ESS 164); M *ćəpav* 'денежный, имеюший много денег / reich an Geld, viel Geld habend'; *śupaц̆* 'gazdag' (JJ 158).

Ismeretlen eredetű szó. Versinyin (ESM 423) összekapcsolja a vtj. *чуп-* (*чупрес* 'бодрый, подвижный; élénk, mozgékony) és *зуб-* (*зубыр* 'дружно, бойка; gyorsan, szaporán') tövekkel, de ezt sem hangtanilag, sem szemantikailag nem fogadható el. Ugyanő a cser. *шап,än* 'быстрый; обилный, хорошо растущий; богатый (рыбой, урожаем); gyors; bőséges, jól ellátott, (halban, termésben) gazdag)' alakkal is összeveti. Ennek viszont a Tscheremissisches Wörterbuch (663) csak 'kräftig, schnell, stark, mit hoher Geschwindigkeit' jelentését adatolja (és tatár eredetűnek minősíti). Esetleg szóba jöhet a *šapaš* 'Ersatz' (TschWb 663) töve is, vö. *шапаш* 'varat, varasto, varaosa' (Moisio 367).

čapo E, ***šapă*** M 'зарубка; разрез; зазубрина; 30 копеек (тайное слово) / Kerbe; Einschnitt; Scharte; 30 Kopeken (Geheimw.)' (MdWb 212). Pénznévi jelentésben csak Paasonen adatolja a Szamara környéki Novoje Szur-

kino településről, a többi szótárban ez a jelentés nem fordul elő, vö. E *чапо* ’зарубка; полоса, полоска; кайма’ (ERV 739); ’зарубка’ (ERS 245); ’lovi, ura, rako’ (ESS 190); ’rovátka, rovás, bevágás, barázda’ (EMSz 421); M *шапа* ’зарубка’ (MRV 853, MRS 302); ’pilkka, rasti, maali’ (MSS 203).

Paasonen törökségi jövevényszónak tartja, vö. kirg. *šap* ’рубить’ (MdWb 212), az UEW (618) viszont finn-permi kori elemnek minősíti: FP **čap-рз-* ’schneiden; einen Einschnitt od. eine Kerbe machen’ > ?lpN *cāppâ,* mdE *čapo-* ’рубить, делать зарубку, отбивать’, *čapo* ’Kimme, Kerbe, Spalte, Einschnitt’, vj. *čip,* zj. *čup-*. – A pénznévadás motívuma megegyezhet a rubeléval (egy bizonyos súlyú ezüstrúdból levágott darab), vagy az 1918–22, 1942–44 és 1992–96 közötti ukrán fizetőeszköz, a *karbovanyec (карбованец)* névadásával, vö. *карбовать* ’vés, ró, bemetsz, bevág’. Egyes nézetek szerint ennek alapigéje ’adósság, pénzügyek jelölésére bevágást tesz a fán’ jelentésű volt, de valószínűsíthető a ’pénzt ver, vés’ kiindulópont is; mások szerint a 18. század folyamán néhány évtizedig olyan rubelt vertek, amelyeknek az élén ferde bevágások *(карб)* voltak. (Berlin 182; Vasmer 1: 529.)

kičkeŕe E, *kitškə̂r* M ’кривой, косой; вышивка сзади на женской рубашке; боковой клин рубашки; трёхкопеечная монета / krumm, schief; eine Stickerei hinten am Hemdschosse der Frauen; Seitenstück des Hemds; Dreikopekenstück’ (MdWb 752). A *чапо*-hoz hasonlóan ezt is csak Paasonen adatolja, ugyancsak Novoje Szurkinóból. A többi szótárban ebben a jelentésben nem szerepel, vö. ’кривой, корявый; кривизна’ (ERV 269); ’görbe, ferde, hajlott’ (EMSz 166); ’käyrä, kiero, mutkainen’ (ESS 69).

Finn-volgai eredetű szó, vö. FV **kečke-rä* ’rund, krumm’ > fi. *kehkerä,* cser. *kəškär* (UEW 655; SSA 1: 335; ESM 150). – A névadás motivációja a pénz alakja lehet, vö. *jüan* (kínai), *tugrik* (mongol) ’kerek, kör alakú tárgy’, *kjap* (burmai) ’kerek, lapos’, *ringgit* (maláj) ’recés’. – Finnugor párhuzam: zrj. *gegil’* ’Kreis, Rad; Münze, Rubel, Wurfschiebe, Diskus’ (Fokos-Fuchs 234).

oćazə̂rə̂ń śorma M ’деньги, монета / Geld, Münze’ = ’Schrift (Brief) des Kaisers’ (MdWb 1417, 2174). Csak Paasonennél szerepel, ő a penzai területen adatolta. Jelentése: ’a cár írása (levele)’ < *oćazə̂r* (< *oću* ’большой; nagy’ + *azə̂r* ’барин, властитель; úr’) + *śorma* ’вышивка, шрифт, письмо; díszítés, írás, levél’.

śav, śavks EM ’деньги; ость / Geld (koll.); Bart der Ähre’ (MdWb 2094); E *сявт* ’деньги’ (RES 78; REV 116); M *сява* ’raha’ (MSS 176); *śava* ’pénz’ (JJ 144).

Paasonen is, és a mai szótárak is a *сяв* szónak ’halcsont, halszálka’ mellett a ’toklász, (növényi) szálka’ jelentéseket adnak meg, vö. mdE *сяв* ’ость (тонкий длинный усик на колосковой чешуе многих злаков); кость (рыбья)’ (ERV 697); ’ruoto; vihne’ (ESS 164); ’szálka’ (EMSz 354); s ugyanígy történt a *сюв* esetében is: M *сюва* ’ость’ (MRV 685; MRS 261); ’vihne; kalan pieni ruoto’ (MSS 165); *suva* ’hal farkának szálkája’ (JJ 161). Ugyanígy jár el az UEW is: előbbi jelentése EM ’Bart der Ähre, Geld’, utóbbié EM ’Kaff, Spreu’, M ’Bart der Ähre’. Itt jelentéskeveredés történhetett, vö. FU **śǫme (śōme)* ’(Fisch-)Schuppe’ > fi. *suomu,* é. *soomus,* lpN *čuobmâ,* md. *śav,* cser. *süm,* vtj., zrj. *śǫm,* osztj. *sam,* vog. *sām* (UEW 476), ill. FP **śuka* ’Spreu, Granne’ > ??fi. *suka,* é. *suga,* lpN *čǫkko,* md. *śuva,* cser. *šu,* ?vtj.-zrj. *śu* (UEW 777). – A ’halpikkely’ > ’pénz’ jelentésfejlődésre vö. vog. LU *šōm* ’halpikkely > pénz’ (MK 523b), zrj. *śǫm* ’Fischschuppe(n)’ > Geld (V, Ud, Le, Pr) (Fokos-Fuchs 947), magy. *pénz ~ halpénz* (UEW 476; SSA 3: 216). Ld. még ESM 424; EtV 176.

śaŋgurks E ’печаль, горе, скорбь; предмет горя или сочувствия; деньги (тайное слово) / Betrübheit, Kummer, Herzeleid; Gegenstand des Kummers oder Mitleids; Geld (Geheimw.)’ (MdWb 2089). ’Pénz’ jelentésben csak Paasonen adatolja a szamarai kormányzósághoz tartozó Buguruszlani körzet Sztaroe Vecskanovo nevű településén, erza nyelvterületen. A névadás motivációja nem világos. Nem valószínű, hogy a *сянгоркс* ’fájdalom fájás’ (EMSz 355); ’kipu, tuska, särky’ (ESS 164), *сянгордо-* ’скрипеть, резать (о боли в глазах), печалиться, ныть’ (ERV 639) szócsaláddal függene össze. – Ld. még esetleg mdM *сянгорь* ’острога; szigony’ (MRV 638).

šakš ’горшок; рубль / (irdener) Topf, Kochtopf; Rubel (MdWb 201, 2212). Pénznévi jelentésben egyedül Paasonen adatolja a penzai kormányzóság Csembar nevű falujából, moksa nyelvterületről. Vö. M *шакш* ’горшок’ (MRV 849), *tšakš* ’cserép’ (JJ 162); E *чакш, шакш* ’горшок’ (ERV 737, 760); *чакш* ’fazék, edény’ (EMSz 419); ’pata, ruukku’ (ESS 189).

A FV eredetű **šakče* ’Gefäß; Boot, Schiff’ szóra vezethető vissza (vö. fi. *haaksi,* é. *Haksi-saar*) (UEW 781; ESM 485). A jelentésváltozásra: fi. *saima* ’Boot’ ~ md. *śuma* ’Trog’ ~ vtj. *śumi̯k* ’kleines Glas; Schale’ ~ osztj. *soma* ’Mörser’ (UEW 456). – A névadás motivációja nem világos.

ur E, ***ura*** M ’белка; копейка / Eichhörnchen; Kopeke’ (MdWb 2461); E *ур* ’1. белка; 2. *уст.* копейка грош’ (ERV 695; ERS 233; RES 158; REV 116, 228); ’orava’ (ESS 179); ’mókus; kopek, kopejka, garas’ (EMSz 397). A moksában nem adatolható a ’kopejka’ jelentés: M *ур* ’белка’ (MRV 783); ’orava’ (MSS 191); *ur* ’mókus’ (JJ 190). – Finn-permi eredetű szó, vö. FP **ora* ’Eichhörnchen’ > fi. *orava,* é. *orav,* lpN *oar're,* cser. *ur,* zrj. *ur* (UEW 343; MdKons 176; ESM 462; EWTsch 297).

A halászó-vadászó életmódot folytató népeknél gyakori a ’bőr > fizetésre használt állat- (leginkább mókus-)bőr > pénz’ jelentésátvitel. Finnugor párhuzamok:

– vog. LM *šā̄t-līn* ~ *šөät līn,* P *šөt līn* ’rubel / Rubel’ < *līn* ’mókus; kopek / Eichhorn; Kopeke’, *šā̄t* ’száz; hundert’; LU *låw lin åln χar* ’Silbermünzern, 10 Kopeken’ (MK 256a, 535b);
– zrj. *ur* ’Eichhörnchen (auch: Eichhörnchenfell als Einheit in der Geldzählung)’. „Nach der Assignationsrechnung sind 3 ½ *ur* 1 Kopeke wert (V S Pr). In Ud Le entspricht 1 *ur* einer Kopeke. In VO sind anscheiend beide Zählungsarten bekannt” (Fokos-Fuchs 1141);
– vtj. *kụà-mịn-viť końị* ’zehn Kopeken’ (szó szerint: 35 mókus), *śiźịm końị* ’zwei kopeken’ (szó szerint: 7 mókus) (Wichmann – Uotila – Korhonen 120b–121a, 143b, 236b);
– cser. *ur* ’Eichhörnchen; (in Komp.) Kopeke’ (TschWb 874).
– A fi. *raha* ’pénz’ eredeti jelentése ’oravan(nnahka); mókus(bőr)’. Ez a balti finn nyelvek germán jövevényszava, vö. **skrahā* > óno. *skrá* ’kuivunut eläimen nahka; szárított állatbőr’, izl. *skrá* ’nahanpala; bőrdarab’. A finnből még eredeti jelentésében került át a lappba: déli-lapp *rähhaa* ’suden tai karhun nahka; farkas- vagy medvebőr’, svédlapp *raha* ’kallisarvoinen nahka; drága bőr’ (SSA 3: 37).

Horvátország hivatalos pénze, a ***kuna*** a szl. *kuna* ’nyest’ szóból származik (vö. or. *куна,* ukr. *куна,* sz-h. *kuna,* szln. *kuna,* cseh *kuna,* szlk. *kuna*, le. *kuna*). A Római Birodalom idején Pannónia területén az adókat a drágának tartott nyestbőrben szedték (lat. *martus* ’nyest’ > *marturina* ’nyestbőradó’), ez a szokás az Árpád-házi királyok idején is megmaradt Horvátországban és Szlavóniában. Az adót eleinte természetben, majd pénzben kellett leróni, így a nyest neve átvonódott a pénz nevére is. Horvátországban 1255 és 1384 között nyesttel díszített érméket hoztak forgalomba, de a Magyar Királyságban a horvát pénz önállósága fokozatosan visszaszorult. – A *kuna* régi ezüstpénz, már a Kijevi Rusz idején, a 10–11.

században is forgalomban volt. Értéke akkoriban 1/25 *grivna* volt, a későbbiekben ez a szám 1/50-re módosult. A *денга (деньга)* megjelenése után, az új pénzfajták verése következtében kiveszett az orosz rendszerből. Az óorosz *куна* a Nesztor-krónikában 'Geldenheit, 1/22 einer Grivna' jelentésben szerepel (Vasmer 1: 693).

A kirgiz és üzbég *szom,* valamint a kazah *tenge* 1993 óta forgalomban lévő váltópénze, a ***tijin*** eredeti jelentése szintén 'mókus'. Ugyancsak ide sorolható a 10–12. században használt, kis értékű, a grivna századrészét kitevő óorosz pénzegység, a ***veverica*** is, vö. or. *веверица* 'mókus' (Vasmer 3: 176).

valks E 'рубль; денежный знак в тридцать копеек; тридцать копеек / Rubel; Dreissigkopekennote; dreissig Kopeken'; E *valχ,* M *valf* 'рубль; рубль ассигнациями; тридцать копеек / Rubel; Rubelschein; dreissig Kopeken'; M *valfkε* 'рубль; Rubel' (MdWb 2526); E *валкс* 'рубль' (ERV 102; RES 330; REV 494).

Paasonen a *valo-* 'лить, пролить; полить; önt, kiönt' szóból eredezteti, ehhez egy *-ks* deverbális nomenképző kapcsolódott. Jelentése ebben az esetben tkp. 'öntvény'. Csak alakilag esik egybe a *valks* 'словарь; szótár' lexémával, amely a *val* 'szó' főnév *-ks* denominális nomenképzős alakja. A *valo-* ige egy finn-volgai **wala-* 'gießen' alakra megy vissza, vö. fi. *vala-,* é. *vala-* (UEW 812).

Irodalom

Berlin, Howard M.: World Monetary Units. An Historical Dictionary, Country by Country. McFarland, Jefferson NC – London, 2006.

Boisacq, Émile: Dictionnaire étymologique de la langue grecque, étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes. Carl Winter Universitätsverlag – Librairie C. Klincksieck, Heidelberg – Paris, 1916.

BW = Bloch, Oscar – von Wartburg, Walther: Dictionnaire étymologique de la langue française. Huitième édition. Presses Universitaires de France, Paris, 1991.

Csernih, P. Ja. = П. Я. Черных: Историко-этимологический словарь современного русского языка. Русский язык, Москва, 1999.

Daľ, V. = Владимир Даль: Толковый словарь живого великорусского языка I–IV. Русский язык, Москва, 1880–1882/1989.

DDM = Dauzat, Albert – Dubois, Jean – Mitterand, Henri: Dictionnaire étymologique et historique du français. Larousse, Paris, 1964.

EMSz = Mészáros Edit – Sirmankina Raisza: Erza-mordvin–magyar szótár. Savaria University Press, Szombathely, 2003.

ERS = Д. В. Бубрих – М. Н. Коляденков – Н. Ф. Цыганов: Эрзянско–русский словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва, 1949.

ERV = Б. А. Серебренников – Р. Н. Бузакова – М. В. Мосин: Эрзянь–рузонь валкс. Эрзянско–русский словарь. Русский язык, Дигора, Москва, 1993.

ESM = В. И. Вершинин: Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. I–V. Стринг, Йошкар-Ола, 2004–2011.

ESS = Niemi, Jaana – Mosin, Mihail: Ersäläis–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 48. Turku, 1995.

EtV = Д. В. Цыганкин – М. В. Мосин: Этимологиянь валкс. Мордовской книжной издательствась, Саранск, 1998.

EWTsch = Bereczki, Gábor – Agyagási, Klára – Winkler, Eberhard: Etymologisches Wörterbuch des Tscheremissischen (Mari). Der einheimische Wortschatz. Nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von Klára Agyagási und Eberhard Winkler. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Band 86. Wiesbaden, 2013.

EWUng = Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen (Hrsg. Loránd Benkő). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

Feoktyisztov, A. P. 1975: А. П. Феоктистов, Мордовские языки. In: В. И. Лыткин – К. Е. Майтинская – Карой Редеи (отв. ред.), Основы финно-угорского языкознания 2. Прибалтийско-финские, саамский и мордовские языки. Наука, Москва. 248–344.

FNESz = Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Fokos-Fuchs, Dávid: Syrjänisches Wörterbuch I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

FT = Falk, Hjalmar – Torp, Alf: Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog. Bjørn Ringstrøms Antikvariat, Oslo, 1991. (A szótár eredeti, német nyelvű kiadása: Norwegisch–dänisches etymologisches Wörterbuch. Carl Winter Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1910–1911.)

HG = Hadrovics László – Gáldi László: Orosz–magyar szótár. Ötödik, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000–1325. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1916.

JJ = Juhász Jenő: Moksa-mordvin szójegyzék. Sajtó alá rendezte Erdélyi István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

Klein, Ernest: A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. Elsevier Publishing Co., Amsterdam – London – New York, 1966.

Kluge, Friedrich: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 24. Auflage. Bearbeitet von Walther Mitzka. Walter de Gruyter, Berlin, 2002.

MdKons = Keresztes, László: Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial. Studia Uralo-Altaica 26. Szeged, 1986.

MdWb = Paasonen, Heikki: Mordwinisches Wörterbuch I–IV. Zusammengestellt von K. Heikkilä. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1990–1996.

MESz = Mészáros Edit (szerk.) – Motorkina Svetlana – Kazaeva Nina – Felföldi Ágnes – Širmankina Raisa: Magyar–erza-mordvin szótár. Studia Uralo-Altaica. Supplementum 11. Szeged, 2008.

MK = Munkácsi, Bernát – Kálmán, Béla: Wogulisches Wörterbuch. Gesammelt von Bernát Munkácsi. Geordnet, bearbeitet und herausgegeben von Béla Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

Moisio, Arto: Marilais–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 41. Turku, 1992.

MRS = Д. В. Бубрих – С. Г. Потапкин – А. К. Имяреков, Мокшанско–русский словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва, 1949.

MRV = Б. А. Серебренников – А. П. Феоктистов – О. Е. Поляков, Мокшень–рузонь валкс. Мокшанско–русский словарь. Русский язык, Дигора, Москва, 1998.

MSS = Herrala, Eeva – Feoktistov, Aleksandr: Mokšalais–suomalainen sanakirja. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 58. Turku, 1998.

ODEE = Charles Talbut Onions: The Oxford Dictionary of English Etymology. (With the assistance of G. W. S. Friedrichsen and R. W. Burchfield.) Clarendon Press, Oxford, 1966.

Paasonen, Heikki 1897: Die türkischen lehnwörter im mordwinischen. Journal Société Finno-Ougrienne XV/2: 1–64.

RES = М. Н. Коляденков – Ф. В. Сульдин – Л. П. Тарасов – Х. Ф. Цыганов: Русско–эрзянский словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва, 1948.

REV = О. Г. Борисова – М. Н. Живаева – Н. В. Казаева – А. М. Кочеваткин – М. В. Мосин (отв. ред.) – С. Г. Моторкина – Г. В. Рябова: Рузонь–эрзянь валкс. Русско–эрзянский словарь. Красный Октябрь, Саранск, 2012.

RMS = Г. Я. Меркушкин – С. Г. Потапкин – А. К. Имяреков: Русско–мокшанский словарь. Государственное издательство иностранных и национальных словарей, Москва, 1951.

SES = Alhoniemi, Alho – Agafonova, Nina – Mosin, Mihail: Suomalais–ersäläinen sanakirja. Финнэнь–эрзянь валкс. Red October, Saransk, 2000.

SSA = Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija: Suomen sanojen alkuperä I–III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 1992–2000.

TESz = Benkő Loránd (főszerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.

TschWb = Moisio, Arto – Saarinen, Sirkka: Tscheremissisches Wörterbuch. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXII. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 151. Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 2008.

UEW = Rédei, Károly (Hrsg.): Uralisches etymologisches Wörterbuch. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986–1988.

van Ween, P. A. F.: Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden. In samenwerking met Nicoline van der Sijs. Van Dale Lexicografie, Utrecht – Antwerpen, 1991.

Vasmer, Max: Russisches etymologisches Wörterbuch I–III. Carl Winter, Universitätsverlag, Heidelberg, 1953–1958.

Walde, Alois: Lateinisches etymologisches Wörterbuch. Carl Winter Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 1910.

Wichmann, Yrjö – Uotila, T. E. – Korhonen, Mikko: Wotjakischer Wortschatz. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXI. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1987.

Zaicz, Gábor 1998: Mordva. In: Daniel Abondolo (ed.), The Uralic languages. Routledge, London – New York. 184–218.

*

From veksha to rouble
Currency names in Mordvin

Names for the currencies of various countries are highly diversified. The most ancient types of currency names used to refer to units of weight and the most commonly known names developed from them (such as the Greek *drachma* and *talent,* the English *pound*, the Italian *lira*, the German *mark* or the Spanish *peso*). Lexemes used for the designation of 'gold' also used to be popular, like in the case of the Dutch *gulden,* the Scandinavian *öre* or the Polish *złoty*. Among numbers, the most crucial are the cornerstones of the decimal system: ten and (in the case of change) one hundred (the former is represented in the names *denarius* and *dinar,* while *cent* is an example for the latter one). It is also typical to name currency on the basis of the figures embossed on them (see *korona* 'crown', *kopeyka* 'spear', *leu* and *lev* 'lion', *escudo* 'shield', *florin* and *forint* 'flower'). In South-American countries, currency names originating from personal names are frequent as well (see Columbus or Simón Bolívar). One of the most widely known currencies, *dollar (taller, tolar),* was named after a geographical name, and the same is true to the currencies of several African countries.

This paper aims to provide an etymological overview of Mordvin currency names and expressions meaning 'money'. The study involves 19 lexemes altogether. Some of these are Russian and Turkish origin, while others developed within the Mordvin language. The following are of Russian origin: E *целковой,* M *цалковай* < Russ. *целковый;* E *грош* < Russ. *грош,* E *копейка* < Russ. *копейка,* EM *монета* < Russ. *монета,* E *рубль,* M *rubľofka* < Russ. *рубль,* E *решёт* < Russ. *решётка* 'tail of a coin', EM *трёшник* < Russ. *трёшник* 'a three-rouble coin or note'. Words of Turkic origin: EM *ярмак,* E *теньге,* M *тенька* 'money, coin'. Expressions of Mordvin origin: E *ашо,* M *акша* 'white, silver', M *ćэра* 'money', E *čaро*, *šapă* '30 kopeyki', E *kičkeŕe* 'crooked', *M oćazə̂rə̂ń śorma* 'writing of the great lord [czar]', EM *śav(ks)* 'fishbone', E *šakš* 'crockery, pot (?)', *E ur*, M *ura* 'veksha', *valks* 'casting'.

SÁNDOR MATICSÁK